קאַפּיטעלעך יידיש

פון ד״ר הירשע־דוד קאַץ (אָקספאָרד אוניווערסיטעט)

וואו איז רייסן?

דעם פאַרגאַנגענעם זומער האָט ד״ר העשיל קלעפּפיש אין צוויי גאָר באַלערנדיקע אַרטיקלען אין „פאָרווערטס" אַרומגערעדט די געשיכטע פון יידן אין רייסן (18טן און 25טן אויגוסט, 1995). ער ווייזט אָן, אַז אומזיסט וועט מען אַזאַ לאַנד גיין זוכן אין די אַטלאַסן און געשיכטע־ביכער. ס׳איז אַן אינערלעך־יידישער באַגריף, וואָס כאַראַקטעריזירט די יידיש־אַשכנזישע קולטור.

פאַראַן אַנדערע יידיש־געאָגראַפישע באַגריפן, צווישן זיי — דאָס וואָרט „אַשכנז" גופא. לכתחילה האָט דאָס געמיינט „דייטשלאַנד", נאָר אין גאַנג פון די דורות איז עס געוואָרן אַ באַצייכענונג פאַר די אַלע לענדער אין צענטראַל און מזרח אייראָפּע וואו די אַשכנזים האָבן זיך באַזעצט. ווי עס האָט זיך אויסגעדריקט מאַקס ווײַנרייך: „די געאָגראַפיע איז מגולגל געוואָרן אין געשיכטע".

דאָס הייסט, אַז געאָגראַפישע באַצייכענונג האָט באַקומען אַ נייעם באַדייט ווי אַ פועל־יוצא פון דער געשיכטע. אָבער אַ באַדייט אַ קלאָרער, זאָל זיין אַן איבערגעאַנדערשטער, איז פונדעסטוועגן פאַראַן, דאָ אויף דער וועלט.

וואו איז אָבער רייסן?

רייסן (אַרויסגערעדט: ראַיסן) דעקט זיך טאַקע מיט טיילן פון דער הײַנטיקער בעלאַרוסיע. נאָר באַלד אויף אַן אָרט דאַרף מען אָפּוואַרפן די השערה, אַז „רייסן איז בעלאַרוסיע". די הײַנטיקע גרענעץ צווישן ליטע און בעלאַרוסיע איז נישט מער ווי סטאַלינס אַ מאַכאַרייקע פון 1940. (נאָכדעם ווי ליטע האָט דעמאָלט „געוויילט" צו ווערן אַ סאָוועטישע רעפּובליק, האָט סטאַלין צוגענומען דעם סווינציאַנער געביט ביי די ווייסרוסן און אָוועקגעגעבן ליטע אַ „מתנה". אַדאָס איז די צווישן־רעפּובליקן גרענעץ וואָס איז אין 1991, ביים פונאַנדערפאַל פון סאָוועטנפאַרבאַנד, געוואָרן די מלוכהשע גרענעץ צווישן ליטע און בעלאַרוסיע.)

אין די יאָרן צווישן די ביידע וועלט־מלחמות איז ווייסרוסלאַנד (ד. ה. די ווייסרוסלענדישע רעפּובליק פון ראַטנפאַרבאַנד), געווען היפּשלעך קלענער איידער די הײַנטיקע בעלאַרוסיע. דער מערבדיקער געביט, דערגרייכנדיק ביז נישט ווייט פון מינסק, האָט דעמאָלט געהערט צו פּוילן (וואָס האָט דעם שטח פאַרכאַפּט צום סוף פון דער ערשטער וועלט מלחמה). אין אַ גרויסער מאָס דעקט זיך אָט דער שטח מיטן מזרח׳דיקן טייל פון דער אַמאָליקער ווילנער גובערניע פון צאַרישן רוסלאַנד.

דאָ ווערט שוין קשה. ווילנער גובערניע, מיט ווילנע ווי די גובערנסקע קרוינשטאָט, איז דאָך באַקאַנט ביי יידן ווי דאָס סאַמע „האַרץ און נשמה" פון ליטע; טאַקע פון ליטע, נישט פון רייסן, און נישט פון טערקיי...

אָבער אויך „ליטע" איז אַ יידיש־היסטאָרישער באַגריף. ס׳נעמט אַרום אָן אַ שיעור אַ גרעסערן שטח איידער די הײַנטיקע אומאָפּהענגיקע ליטע, און אַוודאי אַ סך מער איידער די „קאָוונער ליטע" פון צווישן די מלחמות. מען דערציילט אַן אַנעקדאָט, אַז ביי דער שלום־קאָנפערענץ אין פּאַריז נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, האָט ד״ר ש. ראָזענבוים, מיטגליד אין דער ליטווישער דעלעגאַציע, געפאָדערט פאַר ליטע (מיט אַ יידישן שמייכל) די אַלע געביטן וואו עס לעבן די ליטוואַקעס...

ערנסט גערעדט, דאַרף מען טאַקע האַלטן פאַרן אויג, אַז אויך די יידן פון רייסן זיינען — ליטוואַקעס. זיי ריידן דעם ליטווישן יידיש. פונקט ווי אין אַלע יידישע דיאַלעקטן זיינען דאָ אויך אין ליטווישן אינעווייניקסטע אונטערשיידן. די „רייסישע" שטריכן זיינען קוים אַן אָנווייז אויף אַ באַזונדערן דיאַלעקט. אַחוץ דעם, האָבן פאַרשיידענע איינצלנע שטריכן פאַרשידענע גרענעצן. פאָרנדיק צו מזרח־צו פון ווילנע, האָט מען געקענט הערן „עווער" (אויף ׳אויער׳) אַ סך פריער איידער „זעכציק־פיר" (אויף ׳64׳).

וואָס דאַרף מען נאָך, אַז די באַוואוסטע ליטווישע ישיבה־שטעט וואָלאָזשין, מיר, קלעצק און נאָוואַרעדאָק געפינען זיך גאָר אין דער הײַנטיקער בעלאַרוסיע? די שיטה וואָס ווערט גענוצט עד היום אין די אַלע ישיבות איבער דער וועלט וואָס רופן זיך „ליטווישע" שטאַמט דאָך פון דער וואָלאָזשינער ישיבה, וואָס ס׳האָט אויפגעשטעלט ר׳ חיים וואָלאָזשינער, דעם ווילנער גאונס תלמיד.

אין אַמאָליקן יידישן פאָלקלאָר האָט אַ „ליטוואַק" געהייסן אַ ייד פון איינער פון „די זיבן גובערניעס" — ווילנער, קאָוונער, קורלענדער, גראָדנער, מינסקער, וויטעבסקער, מאָהילעווער. די לעצטע פיר זיינען הײַנט אין — בעלאַרוסיע. איז ווי אַזוי דערגייט מען אַ טאָלק?

* * *

ערשטנס, מיטן פּשוטן שׂכל הישר; מ׳קען באַנעמען רייסן ווי אַ געוויסן טייל פון „ליטע אין ברייטערן זין" (פונקט ווי אַמאָליקע יאָרן „זאַמעט" אין ווייטן מערב פון ליטע), להיפוך צו „ליטע אין ענגערן זין".

פון דעם „פּנקס מדינת ליטא" פון זיבעצנטן און אַכצנטן יאָרהונדערט ווערט קלאָר, אַז נאָכדעם ווי „די ליטווישע קהילות אין ברייטערן זין" האָבן זיך אין 1623 אָפּגעזונדערט פון דעם מזרח־אייראָפּעאישן יידישן „ועד", האָבן די מזרחדיקע קהילות וואָס צווישן זיי, זיך אַליין געריסן צו אויטאָנאָמיע פון „די ליטווישע קהילות אין ענגערן זין". אין דער באַוואוסטער „תקנת רמ״ח [248]" פונעם „פּנקס" (וואָס שמעון דובנאָוו האָט אַרויסגעגעבן אין בערלין אין 1925), שרייבט זיך: „וכן גליל מינצק וארץ רוס ואגפיו יש להם ג״כ דין גליל מיוחד" (׳אַזוי אויך די פּראָווינץ פון מינסק און רוסלאַנד [רייסן?] און זיינע פליגל האָבן אויך דעם דין פון אַ באַזונדערע פּראָווינץ׳).

אין דער קולטור־געשיכטע פון די לעצטע דורות איז תמיד וויכטיק אויך אויסצופרעגן ביי מענטשן פון יענע מקומות. אַזוי האָבן מיר געטאָן.

ביי יידן אונטער די אַכציק, איז שווער געווען צו געפינען כאָטש איינעם וואָס זאָל וויסן וואָס איז דאָס „רייסן"... „רייסן רייסט מען פאַר קיינעם ניט געדאַכט קריעה!" האָט אונדז גוטמוטיק אַריינגעזאָגט אַ ווילנערין.

ביי יידן איבער די אַכציק וואָס

(שלוס אויף זייט 22)

אַ ביסל געשיכטע פון דעטראָיטער יידיש קולטור־קלוב

מיט כמעט אַ צוויי צענדליק יאָר צוריק האָט אַ גרופּע ענטוזיאַסטן (געוועזענע אימיגראַנטן פון מזרח־אייראָפּע), טרייע ליבהאָבערס פון מאַמע־לשון, געגרינדעט אין אָוק־פּאַרק (דעטראָיט), ביי דעם היגן קהילה־צענטער, אַן אייגענעם יידיש־קלוב. צווישן די אַקטיווע גרינדערס און אָנפירערס איז געווען די משפחה דרוקער — טשאַרלס (ישעיה) ע״ה און זיין פרוי פרענסיס (פייגע). חוץ ליטעראַריש־מוזיקאַלישע פּראָגראַמען פלעגט מען אין דעם קלוב דורכפירן פריילעכע, קאָלעקטיווע אָפּרו־טעג, אַלערליי פייערונגען און משפּחהדיקע ימים־טובים.

דער קלוב האָט פאַרמאָגט הויך־קוואַליפיצירטע און טאַלאַנטירטע אָרגאַניזאַטאָרן, רעדנערס, רעציטאַטאָרן, זינגערס און אַלערליי קינסטלער. דער קלוב איז געווען רייך — גייסטיק און פינאַנציעל.

די וויכטיקסטע זאַך וואָס האָט דעם קלוב אויסגעפעלט די אַלע יאָרן (און פעלט אים אויך עד־היום) איז אַ יידיש־רעדנדיקע יוגנט, אוהבי־יידיש פון יונגן דור. דער אַסימילאַציע־וואָרעם שעדיקט פיל דעם יידישן פאָלק אויף דער גאַנצער וועלט און אויך אין אַמעריקע.

אין פעברואַר, 1989, איז געשטאָרבן דער חשובער קלוב־פּאָרזיצער, מר. טשאַרלס דרוקער. נאָך זיין טויט זיינען אויך געווען טאַלאַנטירטע, געטרייע און הויכגעבילדעטע קלוב־פּאָרזיצערס.

מיט דער צייט אָבער איז די טעטיקייט פון קלוב געוואָרן אַלץ מער און מער אָפּגעשוואַכט און פאַרקלענערט. די צייט האָט אָנרחמנותדיק געמאַכט די רייען שיטערער, גרויער, שוואַכער און אָן דערפרישונגס־כוחות.

זומער, 1992, איז דער דעמאָלסדיקער פּאָרזיצער, סאָל גרענאַדיר, אַ בכבודיקער וואָלונטיר, ערנסט קראַנק געוואָרן און — נאָך אַ קורצער צייט — געשטאָרבן. דאָס זעלבע זיין פרוי. דער יידיש־קלוב איז פאַריתומט געוואָרן. ס׳איז נישט געווען קיינער, וואָס זאָל איבערנעמען די פירערשאַפט. געבליבן ווי שאָף אָן אַ פּאַסטעך.

דאַן האָט די מיטגרינדערין, מרת פרענסיס דרוקער, צונויפגערופן דאָס ביסל מיטגלידער; אַרומגערעדט די שווערע לאַגע, און מען האָט מיך דערוויילט אַלס קלוב־פּאָרזיצער.

עס האָט זיך דערנענטערט דער 12טער אויגוסט, 1992 — דער 40סטער יאָרצייט נאָך דעם גזלנישן דערשיסן די באַרימטסטע יידישע שרייבערס און קולטור־טוערס אין דער מאָסקווער לוביאַנקע־תּפיסה.

צוזאַמען מיט עטלעכע גוטע פריינד, אויך ניי־געקומענע נרדפים (בעזשענצעס) — ווי איך — פונעם געוועזענעם ראַטנפאַרבאַנד, האָבן מיר דורכגעפירט אַן עמאָציאָנעלע, ליטעראַריש־מוזיקאַלישע פּראָגראַם. די צוהערערס זיינען געווען — נישט נאָר היגע תושבים, נאָר אַ סך בעזשענצעס, וועלכע פאַרשטייען אַביסל יידיש. דער זאַל איז געווען אָנגעפּאַקט, פול. מיין באַריכט אויף דער אָנגעווייטיקטער טעמע איז אויסגעהערט געוואָרן מיט טרערן אין די אויגן. עס זיינען אויך אַרויסגעטראָטן אַנדערע ניי־געקומענע מיט ליטעראַרישע שאַפונגען פון די קרבנות — הרוגי־לוביאַנקע — ווי אויך זינגערינס מיט לידער, צוגעפּאַסטע צו דעם יאָרצייט.

דער רעאָרגאַניזירטער קלוב האָט געמאָלדן דעם עולם, אַז מיר שטרעבן אַז די יידיש־שפּראַך זאָל זיין די בריק, וועלכע וועט פאַראייניקן און באַפריינדן צוויי קאַטעגאָריעס יידן: די תושבים, וועלכע פאַרשטייען נישט קיין רוסיש און די „בעזשענצעס" פון געוועזענעם ראַטנפאַרבאַנד, וועלכע פאַרשטייען נאָך נישט קיין ענגליש.

אַזוי האָבן מיר באַנייט די אַרבעט פון אונדזער יידיש־קלוב.

אַ דאַנק די קלוב־גרינדערס, דער טרייער משפּחה דרוקער, און אונדזערע פיל חשובע מיטקעמפערס און גוטע פריינד, זעצט אונדזער קלוב פאָר זיין אַקטיוויטעט אַלע סעזאָנען פונעם יאָר, לטובת אונדזער ליב מאַמע־לשון.

חיים ראָזענטאַל,
פאָרזיצער פונעם יידיש קולטור־קלוב, דעטראָיט.

פאַר וואָס איך לערן זיך יידיש

(פונעם נייעם נומער „דער יאַפּאַנישער ייד" פון טאָקיאָ יידיש־קלוב)

דזשוניאַ יוסף אַקאַישי

איך שטעל זיך פאָר, אַז איר וואונדערט זיך פאַר וואָס אַ יאַפּאַנער — אַן איינוואוינער פון אַן אינדזל אינעם ווייטן מזרח — זאָל זיך לערנען יידיש. כמעט יעדער ייד וואָס איך טרעף פרעגט מיך די זעלבע פראַגע. כאָטש עס זיינען פאַראַן אַ סך געלעגנהייטן פאַר יאַפּאַנער זיך צו באַקענען מיט יידישער קולטור, האָבן ווייניק פון אונדז די געלעגנהייט זיך צו לערנען יידיש אין יאַפּאַן. אינעם דאָזיקן אַרטיקל וועל איך אייך דערציילן פאַר וואָס איך טו דאָס.

איך שרייב לידער. האָב איך געדאַרפט זוכן אַ קאָנקורענט. איך האָב געהאַלטן אין איין זוכן: סטעגאַן מאַלאַרמע, פּאָול וואַלערי, ט. ס. עליאָט... און איך האָב אים סוף־כל־סוף געפונען! איך זאָג אייך, אַז לויט מיין מיינונג איז דער בעסטער נאָך־מלחמהדיקער דיכטער אין אייראָפּע אַ רומענישער ייד, פּאָול צעלאַן. ער שטאַמט פון טשערנאָוויץ. זיינע לידער זיינען פול מיט יידישקייט. אָבער צוערשט האָב איך גאָרנישט געוואוסט וועגן יידישקייט. איך האָב גאָר באַוואונדערט זיינע לידער, וואָס ער האָט געשריבן אויף דייטש. און דעמאָלט איז מיין ציל באַשטימט געוואָרן — שרייבן פּאָעזיע בעסער ווי פּאָול צעלאַן!

אָבער כדי צו שרייבן לידער בעסער ווי פּאָול צעלאַן האָב איך געדאַרפט טיף שטודירן זיינע לידער, נישט נאָר זייערע שפּראַכיקע סטרוקטורן אָבער אויך זייער יידישע נשמה. האָב איך אָנגעהויבן צו לערנען יידישקייט. איך האָב געלייענט חומש אינעם העברעאישן אָריגינאַל אין דער אייבערשול פון סאָפיאַ־אוניווערסיטעט אין טאָקיאָ. איך האָב אויך געקויפט גמרא און מדרש. און איך האָב אָנגעהויבן גיין אין שול פון טאָקיאָ, וואו איך האָב זיך געטראָפן מיט מיין לערער ר׳ יאַנקל האַלפּערן און אָנגעהויבן זיך לערנען יידיש מיט זעקס חדשים צוריק.

וואָס איז אַפילו מער מאָדנע ווי אַ יאַפּאַנער וואָס לערנט זיך יידיש איז דער פאַקט, אַז עס איז מעגלעך זיך צו לערנען יידיש אין יאַפּאַן פון אַזאַ וואונדערלעכן און פריילעכן לערער ווי ר׳ יאַנקל האַלפּערן. איך גלייב, אַז ווען ס׳וואָלטן געווען אַ סך לערערס ווי ער, וואָלטן אפשר אַ סך נישט־יידן אין אַזיע זיך אויסגעלערנט רעדן מאַמע־לשון.

איין טאָג וויל איך לייענען אַלע לידער געשריבן אויף יידיש! און איך וויל איבערזעצן נישט נאָר די לידער פון פּאָול צעלאַן, נאָר אויך שיינע יאַפּאַנישע לידער אויף יידיש. די יאַפּאַנישע רעגירונג טויג טאַקע נישט, אָבער יאַפּאַן האָט אַ סך גוטע לידער!

יידיש איז מיר געפעלן. איך ווייס נישט פאַר וואָס. איך האָב געמיינט, אַז דאָס איז די שפּראַך פאַר מיר. נו, האָב איך שוין אַ ביסל געביטן מיין ציל, דאָס הייסט, שרייבן לידער בעסער ווי פּאָול צעלאַן — אָבער אויף יידיש!

פּראָצענט קעגן. אָבער די גרופּע וועלכע האָט ניט געהאַט קיין באַשטימטן ענטפער אויף דער פראַגע איז גאָר געוואַקסן נאָך די סעמינאַרן פון 13.5 אויף 20.5 פּראָצענט.

וואָס קען מען לערנען פון דעם עקספּערימענט אין אָוסטין, טעקסאַס? ערשטנס, אַז אַ היפּשע צאָל ווײַלער (אַרום 10־15 פּראָצענט) וואָלטן געביטן זייער שטעלונג, אויב זיי וואָלטן געקראָגן גענויע אינפאָרמאַציעס און גענוג צייט דאָס איבערצוטראַכטן. דאָס איז טאַקע אומגעפער די צאָל וואָס באַשטימט דעם אויסגאַנג פון וואַלן. אָבער וויפל אַזעלכע פיר־מיליאָניקע קאָנווענשאָנס קענען אָרגאַניזירט ווערן צו דערגרייכן דעם דאָזיקן ציל?

אַ צווייטע לעקציע איז, אַז דער גרעסטער טייל מענטשן האַלטן זיך ביי זייערע פריערדיקע שטעלונגען, נישט געקוקט אויף דעם וויפל נייע אינפאָרמאַציע זיי וועלן קריגן. אָבער דאָס איז שוין אַן אַנדער ענין. □

וואו איז רייסן?

(שלוס פון זייט 13)

געדענקען יאָ דאָס וואָרט, האָט זיך באַלד אַרויסגעוויזן אַז „רייסן" איז אַ רעלאַטיווער באַגריף. שיער נישט יעדערער האָט פאַרזיכערט, אַז „מיין שטעטל האָט זיך גערעכנט ליטע. אַ ביסעלע ווייטער־צו איז שוין געווען רייסן". אין ווייטן פּאָלאָצק (אַזש אין וויטעבסקער גובערניע, ד. ה. לכל הדעות „טיף ווייסרוסלאַנד") האָט אונדז אַ ייד אַ 93ער פאַרזיכערט, אַז „דאָ איז געווען ליטע, רייסן איז אין – סיביר". אַפּנים שפּילט דאָ אַ ראָלע דער היסטאָרישער פּרעסטיזש פון ליטע און דער פאָלקס־אימאַזש פון שיער נישט אוניווערסאַלער געלערנטקייט.

אָבער אַפילו אין דער רעלאַטיווקייט קען מען אויסזוכן רעשטלעך פון אַן אַמאָליקן סימן פון אַן אינעווייניקסטער גרענעץ אין תחום פון ליטווישן יידנטום גופא. אַזאַ מין סימן האָבן מיר געפונען סך־הכל ביי אַ דריי־פיר יידן. מיר וועלן זיך דאָ באַנוגענען מיטן ציטירן איין גביית־עדות.

אין סווינציאַן, ליטע (עטלעכע און פופציק מייל צפון־מזרח צו פון ווילנע), האָט אונדז איבערגעגעבן די באַליבטע יידישע קולטור־טוערין בלומע כ"ץ, אַז ביי איר מאַמע, פרומע, וואָס איז געבוירן געוואָרן אין אַ דאָרף גאַוויקען אין 1885, איז געווען אָט וועלכע געאָגראַפיע: גאַוויקען, איגנאַלינע און קאָלטניאַן זיינען נאָך ליטע; סווינציאַנקע (ניי־סווינציאַן) און סווינציאַן זיינען שוין רייסן. פאַרוואָס? ווייל די קריסטן אין די ערשטע שטעטלעך זיינען געווען דער עיקר ליטווינער, און האָבן גערעדט ליטוויש. אין די לעצטע דערמאָנטע שטעטלעך האָבן די קריסטן גערעדט מערסטנטייל סלאַוויש (ווייסרוסיש, פויליש, רוסיש).

(המשך אין קומענדיקן נומער פון „אין דער וועלט פון אידיש")

ייוואָ האָט באַקומען

(שלוס פון זייט 12)

אויף איגנאַטאָווער געסל און זיי באַהאַלטן אונטער אַ קופּע אַקטן. אין די קאַסטנס, וואָס איך האָב שפּעטער געעפנט, געפינט זיך דער טאָג־בוך פון פּיאָטר דעם גרויסנס דינער, אַלטע קירכלעכע כראָניקס פון 15טן און 16טן יאָרהונדערט, בילדער פון רעפּין, לעוויטאַן און פיל אַנדערע מוזעאַלע ווערטן. אַ טייל פון די אויסגערעכנטע מאַטעריאַלן האָב איך דערנאָך אַריבערגענומען און פאַרגראָבן אין געטאָ.

איך האָב עס געטאָן דערפאַר, ווייל איך בין נישט זיכער געווען, אַז אין דעם שטאָטישן אַרכיוו וועלן זיי בלייבן גאַנץ. איך האָב גערעכנט אַזוי: פון די ביידע ערטער – וועט אפשר אין איין אָרט זיך אויפהיטן.

מרדכי ראָלניק

1899־1996

צוזאַמען מיט זיין פאַמיליע: צוויי טעכטער און איידעמס, 8 אייניקלעך און 8 אור־אייניקלעך – טרויערן מיר אויפן גרויסן פאַרלוסט.

זיך געווידמעט אַ לעבן דער צוויי־שפּראַכיקער קולטור אַלס לערער און וועגווייזער; און דערצויגן אַ פאַמיליע געווידמעט די זעלבע אידעאַלן.

כבוד זיין אָנדענק!

וואָלטער און שולמית זאַלצמאַן
יחיאל און רחל אינפעלד
יוסף און יהודית גאָלדהאָר

קאַלישער לאַנדסמאַנשאַפט און אומגעגנט בראַנטש 361, אַ. ר.

דריקט אויס זייער טיפסטן טרויער צו דער פאַמיליע לובעלסקי צוליבן טויט פון

מאַלי לובעלסקי־האַרטשיק

זי איז געווען אַ פירערין אין דער באַוועגונג צו פאַרזיכערן דעם קיום פון דער אידישער שפּראַך און אַ כלל־טוערין, וואָס איז נישטאָ איר גלייכן.

מיר וועלן זי קיינמאָל נישט פאַרגעסן!

פאַרן קאָמיטעט:

אברהם רונדבאַקען

קאַפּיטלעך יידיש

פון ד״ר הירשע־דוד קאַץ (אָקספאָרד אוניווערסיטעט)

וואו איז רייסן?

(פאָרזעצונג פון לעצטן נומער פון „אין דער וועלט פון יידיש")

אין דער יידישער ליטעראַטור, האָט משה קולבאַק שטאַרק פּאָפּולאַריזירט דאָס וואָרט „רייסן". זיין פאַטיש־קאַבאַליסטישער ראָמאַן „משיח בן אפרים" (צוערשט אַרויס אין בערלין אין 1924) הייבט זיך אָן: „עס איז געווען אַ מאַן אַ מילנער אין לאַנד רייסן", סיי פון „משיח בן אפרים" און סיי פון קולבאַקס פּאָעמע „רייסן" (פאַרעפנטלעכט אין דער ניו־יאָרקער „צוקונפט", פעב. 1922), ווייזט זיך רייסן אַרויס פאַר אַ ראָמאַנטיש־פּאָעטיש לאַנד וואו עס לעבן פשוטע, ערדישע יידן, נאָענטע צו דער נאַטור און טיף־גלייביקע (טאַקע אַנדערש פונעם שטרענגן, קוים־גלויביקן, געלערנטן ליטוואַק פון יידישן פאָלקלאָר).

און אין דער פּאָעמע „רייסן" קומט אַ לאָקאַליזירונג שוין אין דער ערשטער שורה:

„אָ, דער זיידע פון קאָבילניק איז אַ
יִיד אַ פשוטער
אַ פויער מיט אַ פעלץ און מיט אַ
האַק און מיט אַ פערד..."

אַחוץ קאָבילניק, ווערן דערמאָנט אין דער פּאָעמע אַנדערע ערטער, צווישן זיי – קרעווע און זשעטל. באַקומט זיך אַז ביים פּאָעט זיינען די שטעטלעך באַלד אויף צפון מזרח פון ווילנע (קאָבילניק), דרום־מזרח (קרעווע), און דרום (זשעטל) אַלע – רייסן. דאָס זיינען אַלץ טאַקע ערטער וואו די קריסטן האָבן גערעדט דער עיקר סלאַוויש און נישט ליטוויש (לאָמיר אָנכאַפּן) מיט הונדערט יאָר צוריק.

פאַרגעדענקען דאַרף מען אָבער אַז די ליטווישע שפּראַך האָט מען אַמאָל גערעדט אויך דאָרטן. אין גאַנג פון די דורות, האָט ליטוויש אָפּגעטראָטן פאַר ווייסרוסיש, פּויליש און רוסיש. דער יידישער באַגריף „ליטע" אין ברייטערן זין דעקט זיך אומגעפער מיט דער אַמאָליקער ליטווישער אימפּעריע פון פערצנטן יאָרהונדערט. אויב די יידיש־יידישע דיפערענצירונג ליטע – רייסן פאָרט זיך מיט די שפּראַכן פון די אַרומיקע פעלקער, וועט מען דרינגען, אַז „ליטע" (אין ענגערן זין) איז אין משך פון די יאָרהונדערטער געוואָרן אַלץ קלענער, „רייסן" – וואָס אַמאָל גרעסער. דאָס הייסט, אַז ס'גייט די רייד וועגן אַ גרענעץ וואָס האָט זיך געהאַלטן אין איין איבעררוקן.

אונדז איז אויסגעקומען הערן נאָך אַ סברא: ליטע איז דאָרטן וואו די מתנגדים זיינען געווען די מערהייט, רייסן איז דאָרטן וואו די חסידים (חב״ד־ליובאַוויטשער, אויך קאַרלינער) האָבן געוועלטיקט. אויב אַזוי, וועט די גרענעץ מוזן זיין ווייטער אַ סך צו מזרח־צו איידער „פונקט הינטער ווילנע".

ווער איז גערעכט? אַלע זיינען גערעכט, ווי ס'איז דער שטייגער ביי רעלאַטיווע קולטור־היסטאָרישע באַגריפן. ס'גייט אַלץ אַריין אין דער אומגעהויערער עשירות פון יידישע ווערטער און די גאַנצענע וועלטן וואָס ליגן אין זיי פאַרבאָרגן.

* * *

דער הויפּט־טייך צו מזרח פון ווילנע איז די ווילי. דער ניעמאַן איז דער הויפּט־טייך אין קאָוונער געגנט צו מערב־צו. דאָס פיינסטע ליד פון קולבאַקס פּאָעמע „רייסן" הייסט טאַקע: „די ווילי און דער ניעמאַן". אָט איז דאָס ליד:

בעת די לבנה צעשפּריצט זיך אין
לאַנד, ווי אַ זילבערנער רעגן,
דאַן הייבט זיך אַ שטייפע געשטאַלט
פון אַ ליטווין אַרויס פון דעם
ניעמאַן
און ס'שווימט, ניט געהערט, פון
ווילי אַ טונקעלע פרוי אים
אַנטקעגן,
צעוואָרפן די לאָקן, די נאָסע, מיט
לאַנגע און גרינלעכע ברעמען,
באַווייזט זיך איר גליטשיקער
קערפּער אַרויס פון די כוואַליעס...
עס בייגט זיך אַריבער דער ניעמאַן
און נעמט זי אַרומעט,
און טוט איר אַ קוש אין די אויגן די
גרינע, וואָס לייכטן פון אומעט,
און נעמט זי אַראָפּ אויפן גרונט אין
די בלויע, קריסטאַלענע סאַליעס...

דער „ליטווין" פונעם ניעמאַן שטייט דאָ אין קאָנטראַסט מיט דער „טונקעלער (סלאַווישער?) פרוי" פון דער ווילי. נמצא, אַז קולבאַקס פּאָעטישער פאַרשטאַנד דעקט זיך מיט דער דערקלערונג פון פרומע דער גאַוויקענערין, די מאַמע פון דער היינטיקער בלומע כ״ץ (וועלכע האָט אַגב שטודירט ביי קולבאַקן אין ווילנער יידישן לערער סעמינאַר אין די צוואַנציקער יאָרן).

די פראַגע וועגן ליטע און רייסן איז געבליבן לעבן אין דער יידישער פּאָעזיע ביזן היינטיקן טאָג. ביים באַקאַנטן יידישן דיכטער ה. בנימין, אין זיין ליד „שלמה־זלמן" (פאַרעפנטלעכט אין דער „פען", יאַנ. 1995), טרעפט מען אָטאָ די סטראָפע:

אָבער לאָמיר זיך ווידער ליבן,
לאָמיר צוריק פאַרפאָרן קיין ווילנע,
קיין סוויר, קיין מיכאַלישעק, קיין
אינגאַלינע,
און פירן אַ שטיקל וויכוח: וואו
ענדיקט זיך ליטע און הייבט זיך אָן
רייסן!

ליטעראַריש־קינסטלערישער אָוונט צום אָנדענק פון פרץ מיראַנסקי אין בעלאַצערקאָוו

פון ד״ר כאַריטאָן בערמאַן

בעלאַצערקאָוו, דעם 17טן דעצעמבער, 1995

צום אָנדענק פון פרץ מיראַנסקי איז אַ ביז גאָר געלונגענער און איינדרוקספולער ליטעראַריש־קינסטלערישער אָוונט פאַרגעקומען דעם 17טן דעצעמבער, 1995, אין גרויסן זאַל פונעם קלוב פון דער בעלאַצערקעווער טריקאָטאַזש פאַראייניקונג.

דעם אָוונט האָט דורכגעפירט די היגע יידישע קולטור־געזעלשאַפט אויף שלום עליכמס נאָמען. דער זאַל איז געווען איבערפילט מיט יידן פון בעלאַצערקאָוו און אַרומיקע שטעט: פאַסטאָוו, סקווירע, סטאַווישטש און טאַראַשטשע. זיי האָבן זיך מיט גרויס אינטערעס צוגעהערט צו די רייד פון דעם מחבר פון די דאָזיקע שורות, וועלכער האָט אַנאַליזירט די שאַפונגען פון דעם טאַלאַנטירטן יידישן פּאָעט און משלים־שרייבער פרץ מיראַנסקי. ער האָט דערציילט ווי אַזוי דער דיכטער, איינער פון דער גרופּע „יונג ווילנע", וואָס האָט לויטן אויסדרוק פון זלמן רייזען „אַריינגעמאַרשירט אין דער יידישער ליטעראַטור" אין 1934 און וואָס האָבן זינט דעמאָלט באַרייכערט די יידישע ליטעראַטור מיט אַ צאָל וויכטיקע פּאָעטן, דערציילער און עסייאיסטן.

דער שרייבער פון די דאָזיקע שורות האָט אין זיין רעדע ציטירט דעם אַרטיקל פון חנה און יוסף מלאָטעק אין „פאָרווערטס" פונעם 22טן מערץ, 1991, „פרץ מיראַנסקי – דער יונג־ווילנער פּאָעט און משלים־שרייבער". פול מיט שטימונגען ווי אַ מילגרוים, „איז ער קודם־כל אַ ליריקער און ער געהערט צו די געציילטע בעלי־משלים, וואָס זענען בעיקר ליריקער און מיטן כוח פון יידישן וואָרט מאַכט ער פון משל אַ ליד" – אַזוי האָט וועגן אים געשריבן דער ליטעראַטור־קריטיקער ש. קאַנץ. איך האָב אויך דערציילט וועגן מיין באַגעגעניש מיט דער אינטערעסאַנטער פרוי פונעם פּאָעט, סאָבע מיראַנסקי, ביי אַן אויפנאָם אין „פאָרווערטס" בעת דער סעסיע פונעם קאָאָרדינירקאָמיטעט פון „בונד" אין ניו יאָרק. אויף מיין ביטע האָט סאָבע מיראַנסקי מיר צוגעשיקט פרץ מיראַנסקיס ביכער: „צווישן שמייכל און טרער", „אַ זמר פון דעמער" און „שורות שירה", ווי אויך אַ קאַסעט מיט מוזיק אויסגעפירט פון עמיל גאָראָוועץ מיט די לידער פון פרץ מיראַנסקי, וועלכער האָט פאַר זיינע שאַפונגען באַקומען די פּרעסטיזשפולע מאַנגער־פּרעמיע אין מדינת ישראל און אַנדערע ליטעראַרישע אויסצייכענונגען.

דער רעזשיסער פונעם בעלאַצערקעווער יידישן נאַציאָנאַלן טעאַטער „גוטע פריינד" פון דער יידישער קולטור־געזעלשאַפט, אַנאַטאָלי קלורפעלד, האָט צוגעגרייט אַ סצענאַר פונעם ליטעראַריש־קינסטלערישן אָוונט פונעם טעאַטער „גוטע פריינד" און די קינדער־סטודיע ביי דער יידישער זונטיק־שול. ס'איז געווען באמת אַ יידישער אָוונט און אין זאַל האָט געקלונגען מאַמע־לשון מיט קורצע איבערזעצונגען אין רוסיש פאַר די, וואָס קענען נישט קיין יידיש.

דער ערשטער איז אַרויסגעטראָטן איליאַ רודינסקי, וועלכע האָט רעציטירט „אַ געסעלע יידן" און געזונגען דאָס ליד „דאָס יידישע ליד" און „ווען איך וואָלט געוואוסט", און דאָס האָט באַלד געשאַפן אַ יום־טובדיקע שטימונג. עס האָבן אויך אָנטייל גענומען אַלע אַרטיסטן פונעם טעאַטער „גוטע פריינד", וועלכע האָבן רעציטירט און געזונגען די לידער: „פידל", „צוויי יאָר", „דיין מאַמע", „לענדעלע מיין קליינינקע" (פרץ מיראַנסקי האָט דאָס ליד געשאַפן נאָך פאַר דעם אויפקום פון מדינת ישראל), „גאָט דערהערט נישט מיינע לידער", „גאָט וואוינט נישט אין הימל". און פיל אַנדערע לידער און משלים.

עס האָבן אָנטיילגענומען די אַרטיסטן: בעלאַ בראָדסקאַיאַ, פירע באַגאַמאַלאָוואַ, באָריס בראָדסקי, אַסיאַ כאָמענקאָ, יעקב מאַרמאַלעווסקי, לאַזאַר איינבינדער, מיכאַיל פּרוגער, מיכאַיל מאַזיוק און אַנאַטאָלי קלורפעלד. זיי זיינען האַרציק באַדאַנקט געוואָרן פון דעם גרויסן עולם. דער עולם האָט באַזונדער הייס אַפּלאָדירט די אַרויסטרעטונג פון דער קינדער־סטודיע ביי דער יידישער זונטיק־שול, וועלכע האָבן אין אַ זאַפטיקער שפּראַך רעציטירט „ס'האָט די זון" אין דער אויספילונג פון אַלאַ בראָדסקאַיאַ; „אַ ווינט וויגט די אָזיערע" – ראַיאַ בראָדסקאַיאַ; „יידיש" – אַנאַ ספּעקטאָר און איראַ פינקעלשטיין; „אַלץ איז יידיש" און „טרילי" – געזונגען פון אַלע קליינע אַרטיסטן.

די קינדער זיינען אונדזער המשך און מיר האָבן זיך געפרייט ווען מיר האָבן זיי געהערט רעציטירן און זינגען.

דער ליטעראַריש־קינסטלערישער אָוונט געווידמעט פרץ מיראַנסקי איז פאָרגעקומען ערב חנוכה, דעם יום־טוב, ווען מען צינדט אָן דאָס ערשטע ליכטל. אונדזערע טייערע קינדער און איניקלעך פון דער קינדער־סטודיע האָבן געצונדן דאָס ערשטע ליכטל און געזונגען „חנוכה, אוי חנוכה" און רעציטירט חנוכה־פּאָעמעס. עס האָבן זיך באַטייליקט אַלאַ בראָדסקאַיאַ, זשעניע יאַנקאָוויטש, אירע און אַניע און דער גאָר קליינער איגאָר קלורפעלד. די מיידלעך האָבן געטאַנצט דעם „טאַנץ פון די יידישע מיידלעך" און אַנדערע יידישע טענץ און עס האָבן מיטגעטאַנצט אַלע קינדער.

ווי געוויינלעך, באַקומען חנוכה די קינדער מתנות; און אַלע קינדער האָבן באַקומען חנוכה־מתנות.

אין דעם אָוונט האָט אויך אָנטייל־גענומען דער אָרקעסטער פונעם טעאַטער און עס האָבן זיך אויסגעטיילט דאָס אַקאָמפּאַנירן פון אַלעקסעי רעזניקאָוו און מיכאַיל בראָדסקי.

מיט דאַנק באַגריסונגען זענען אַרויסגעטראָטן דער גענעראַל־דירעקטאָר פון איינער פון די גרעסטע אוקראַאינער בוי־קאָמבינאַטן סעמיאָן זלאָבינסקי; די פאַרשטייערין פונעם שטאָט־ראָט, נינאַ באַרינאָוואַ און די אוקראַאינישע דיכטערין יעווגעניאַ גרישקאָ.

אויף דעם בילד די קינדער־סטודיע ביי דער בעלאַצערקאָווער יידישער זונטיק שול.

דער עולם האָט האַרציק געדאַנקט פאַר דעם איינדרוקספולן ליטעראַריש־קינסטלערישן אָוונט.

דער אָוונט איז געווען טראַנסמיטירט דורך טעלעוויזיע און ראַדיאָ.

„נידיאָרקער אַדרעסן"

(שלוס פון זייט 12)

רייניקן, אַנאַליזירן און אויסזאָרטירן, כדי צו וויסן ווי מיט דעם זיך אַן עצה געבן. און מען איז סוף־כל־סוף געקומען צו אַ טאָלק: פון דער מיטגעבראַכטער שפּראַך איז מען הענדום־פענדום פטור געוואָרן, די זכרונות און דעם שטייגער האָט מען באַשטימט פאַר מוזיי־אַרכיוון, וואָס שייך דער פאָלקס־געשיכטע איז מען געקומען צו אַ פשרה: די גלייביקע האָבן זי איבערגעגעבן אין גאָטס הענט און די וועלטלעכע – אין די הענט פון באַאַמטע. ביי גאָט האָט מען נישט געפרעגט, וואָס ער קלייבט זיך צו טאָן מיט דער געשיכטע, און ביי די באַאַמטע האָט מען נישט געפרעגט אין וואָס זיי גלייבן..."

אַזוי דריקט פיין אויס די שווערייקייטן פאַר די, וואָס האָבן געוואָלט און ווילן נאָך אַלץ אויפהאַלטן דעם יידישן שטייגער. אַנטקעגן דעם שרייבט פיין ווייטער („יאָהאַנעס ווער מיר", זייט 276): „איין דור איז נישט בכוח אַ צווייטן דור איבערצוגעבן זיין צער".

נאָר אַזוי מוז מען טאָן. טראָץ די באַרעכטיקטע ספקות פון פיינען. ◻